

A JÁTÉKOSOK LELÉPNEK

**JÜRGEN HABERMAS A BREXITRŐL ÉS
AZ EU VÁLSÁGÁRÓL**

(Die Spieler treten ab – Kerneuropa als Rettung. Ein Gespräch mit Jürgen Habermas über den Brexit und die EU-Krise. *Die Zeit*, 2016. július 7. Ripor-ter: Thomas Assheuer)

Habermas úr, valaha is lehetségesnek tartotta a Brexit bekövetkeztét? Mit érzett, amikor tudomására jutott a Leave-kampány sikere?

Azzal nem számoltam, hogy a kapitalizmust épp létrejötté országában győzi le a populizmus. Tudván, hogy Nagy-Britanniában mekkora a bank-szektor egzisztenciális jelentősége, és milyen hatékony a londoni City média-hatalma és politikai ereje, valószínűtlennek tűnt, hogy az identitás kérdései fölébe kerekednek az érdekhelyzeteknek.

Más országokban is sokan követelnek népszavazást. Vajon Németországban más eredménnyel járt volna a népszavazás, mint Nagy-Britanniában?

Ezt azért feltételezem. Az európai egyesülés a Szövetségi Köztársaságnak érdekében állt – és most is ennek megfelelően működik. A háború utáni első években csak óvatosan működő „jó európaiként” nyerhettük fokozatosan vissza teljesen lerombolt nemzeti becsületünket. S az EU támogatása végeredményben az újraegyesítést is segítette. Visszatekintve lát-

szik, hogy a Szövetségi Köztársaság a közös európai pénz bevezetésének is haszonélvezője volt – különösen az euroválság idején. S mivel a Szövetségi Köztársaság 2010 óta az Európa Tanácsban sikeresen képviseli takarékosági politikájának rendparti liberális elgondolásait Franciaországgal és a dél-európaiakkal szemben, könnyű a dolga Angela Merkelnek és Wolfgang Schäublénak, amikor idehaza az európai eszme igazi védelmezőjeként lép fel. Ez ugyan a dolgok egyoldalúan nemzeti szemlélete, de ennek a kormánynak nem kell tartania attól, hogy a kormányzati törekvésektől független sajtó tájékoztatná a lakosságot arról, milyen jó okai vannak, hogy más tagállamokban egészen másképp ítélték meg a helyzetet.

Kormányhűséggel vádolja a sajtót? Merkel asszony igazán nem panaszkodhatja föl, hogy nincs elég bírálója – legalábbis ami a menekültpolitikáját illeti.

Most nem erről van ugyan szó, de nem akarom elhallgatni a véleményem. A menekültpolitika nálunk is megosztotta a lakosságot is, a sajtót is. Ezzel vége szakadt a politikai nyilvánosság hosszú évek óta tartó, példátlan benuáltságának. Az euroválság ezt megelőző, politikailag igencsak mozgalmas időszakára gondolok, amikor várható volt, hogy a széles nyilvánosságban egy nem kevésbé mozgalmas vita bontakozik ki a Szövetségi Köztársaság válságkezelő politikájáról. A csak halasztó hatású technokrata módszert kontraproduktivitása miatt egész Európa vitatja – de nem az a két-két vezető német napi- és hetilap, amelyeket rendszeresen olvasok. Ha valóban ez a helyzet, akkor társadalomtudósként megpróbálhatnánk magyarázatot találni rá. Ám az én nézőpontom az érintett újságolvasóé, s azon gondolkodom, vajon az elaltatás merkei politikájának habszivacs szőnyege beboríthatta volna-e az egész országot, ha a sajtó kevésbé simulékony. A gondolkodás láthatára beszűkül, ha többé nem gondolkozunk alternatívákban. Jelenleg is a nyugtatók hasonló kiosztása zajlik. Például abból a beszámolóból, amelyet épp most olvastam az SPD legutóbbi programadó konferenciájáról, az derül ki, hogy

az egyik kormánypárt állásfoglalása a Brexit óriási jelentőségű, mindenkinek húsbavágó eseményét a legközelebbi országgyűlési választások, továbbá Gabriel úr és Schulz úr személyes viszonya fényében – Hegel úgy mondaná: az inas szemszögéből – láttatja.

A britek kívánsága, hogy kiváljanak az EU-ból, nemzeti és belső okokra vezethető vissza, vagy inkább az EU válságának tünete?

Is-is. A britek másféle történelemre tekintenek vissza, mint az európai kontinens. Egy nagy hatalom politikai tudata, amely nagy hatalom kétszer is győzött a XX. század folyamán, ám világpolitikai súlya egyre csökken, nem nyugszik bele vonakodás nélkül a megváltozott helyzetbe. Ilyen nemzeti önértelmezéssel Nagy-Britannia kellemetlen helyzetbe került, amikor 1973-ban kizárólag gazdasági okokból csatlakozott az Európai Gazdasági Közösséghez. A politikai elitnek ugyanis – Thatchertól Blairen át Cameronig – eszükbe sem jutott, hogy feladják azt a távolságtartást, amellyel a kontinentst mindig is szemlélték. Már Churchill is így tekintett rá, amikor 1946-ban, joggal híres zürichi Európa-beszédében a birodalomról mint egy egyesült Európa jóságos keresztapjáról, de nem annak részéről érkezett. A britek Brüsszelben a fenntartások politikáját folytatták a „mosdass meg, de vizes ne legyenek” elvét követve.

A gazdaságpolitikájukra gondol?

A britek határozottan liberális piacelvű elképzelésüknek megfelelően az EU-t szabadkereskedelmi zónaként fogták fel. Ez fejeződött ki az EU-t az együttműködés elmélyítése nélkül bővítő politikában. Csak semmi Schengen, csak semmi euró. A politikai elitnek kizárólag instrumentális viszonya az EU-hoz még a *Remain*-tábor kampányában is tükröződött: a félszívről az EU-ban maradás mellett kiálló kampánya beérte annyival, hogy gazdasági érvekkel riogassa a szavazókat. Hogyan is érvényesülhetett volna Európa-barát beállítódás a lakosság széles körében, ha egyszer a politikai vezetés évtizedeken át úgy viselkedett,

mintha a nemzeti érdekek kíméletlen stratégiai képviselője elegendő lenne egy nemzetek feletti államközösség egyben tartásához? Messziről nézve az elitnek ez a kudarcra ölt kétféle módon különleges és árnyalt testet a két egoista cselekvő, Cameron és Johnson alakjában.

Ezen a szavazáson nemcsak a fiatalok és az öregek feltűnő ellentéte mutatkozott meg, hanem egy erős városvidék ellentét is. A multikulturális City vesztett. Miért áll hirtelen szemben a nemzeti identitás az európai integrációval? Az európai politikusok alábecsülték volna a nemzeti és kulturális öncélúság robbanóerejét?

Önök igaza van, a választók szavazata némiképp az EU és tagállamai általános válsághelyzetét is tükrözi. A szavazókkal kapcsolatos elemzések eredménye ugyanazt a mintázatot mutatja, mint amit már az osztrák szövetségi elnökválasztáskor és a legutóbbi német tartományi választásokon is láttunk. A viszonylag magas szintű részvétel azt jelzi, hogy a populista tábornak sikerült a nem választók egy részét mozgósítania. Ők többnyire a lakosságnak azon marginális csoportjaiból rekrutálódnak, ahol azt érzik, a politika nem törődik velük. Ez érthetővé teszi azt a tapasztalatot is, hogy a szegényebb, hátrányos szociális helyzetű és csekély iskolázottságú rétegek viszonylag gyakrabban szavaztak a kiválás mellett. Nemcsak a város és a vidék egymással ellentétes választói viselkedése, hanem az *Exit*-szavazatok megoszlása is – azaz súrúsodése Közép-Angliában (*Midlands*) és Wales egyes részein, többek között a lepusztult ipari területeken, amelyeknek nem sikerült a gazdasági talpra állás – jól jelzi a Brexit szociális és gazdasági okait. A drasztikusan megnőtt társadalmi egyenlőtlenség összekapcsolódik a tehetetlenségérzettel, hogy érdekeiket politikai szinten immár senki sem képviseli. E kettő együtt megteremt a motivációs háttérrel az idegenellenes mozgósításhoz, az Európától való elforduláshoz, a Brüsszel elleni gyűlölethez. Az elbizonytalanodott mindennapok világában szilárd pilléreként hat az, amit Ön „nemzeti és kulturális öncélúságnak” nevezett.

Valóban csak szociális kérdésekről volna szó? Hiszen valóságos történeti trendnek látszik a nemzeti öngondoskodás és ezzel együtt a kooperáció felmondása. A nemzetekfelettség a polgárok szemében egyet jelent az irányítás elvesztésével. Azt hiszik, egyedül a nemzet az a köszikla, amelyre még építhetnek. Ez vajon nem azt bizonyítja, hogy kudarcot vallott a nemzeti demokrácia átalakítása nemzeteken átnyúló demokráciává?

Nem vallhat kudarcot az olyan kísérlet, amellyel meg sem próbálkoztak. A *Take back control* jelmondat sikere a brit kampányban komolyan veendő tünet. A külső megfigyelőknek szembeötlött nemcsak az eredménynek, hanem már magának a választási kampánynak is a nyilvánvaló irracionáltsága. A gátlásoktól politikailag megszabadított agresszivitás szociálpatologikus vonásai arra utalnak, hogy a gazdaságilag és digitálisan irányítatlanul összenövő világtársadalom mindent átható, rendszerszerű kényszerei túlterhelik a társadalmi integrációnak a nemzetállamokban demokratikusan bejáratott formáit. Ez pedig regresszióhoz vezet, aminek jó példája Jaroslaw Kaczyński, a hivatalban lévő lengyel kormány mentőorvának Vilmos császárt idéző fantáziálása: a brit népszavazás után azzal a javaslattal állt elő, hogy az EU alakuljon át szuverén nemzetállamok laza szövetségévé, amelyek azután együtt egy kardcsörtető katonai nagyhatalommá válhatnak.

Azt mondhatnánk, hogy Kaczyński csak arra reagál, hogy a nemzetállam kezéből kicsúszott az irányítás.

Mint minden tünetnek, annak az érzésnek is van valóságos magva, hogy az embernek kicsúszott a kezéből az irányítás: ez nem más, mint a nemzetállami demokráciák kiüresítése, amelyek korábban még lehetőséget adtak a polgároknak arra, hogy részt vegyenek a társadalmi létezésük fontos feltevéseiről hozott döntésekben. A brit népszavazás szemléletes bizonyítékokkal támasztja alá a „postai demokrácia” megjelölést. Infrastruktúra nélkül nem működhet a demokrácia, az viszont szemmel láthatóan szétesett. Az

első elemzésekből az derül ki, hogy a médiumok és az egymással vitatkozó pártok nem tájékoztatták a lakosságot sem a releváns kérdésekről, sem az elemi tényekről, azaz az ésszerű ítéletalkotás alapjairól, nem szólva arról, hogy végképp hiányoztak az árnyalt érvelések a közvéleményben versengő áramlatok bármelyike mellett vagy ellen. Nem kevésbé áruklódó adat az öregekkel szemben állítólag hátrányt szenvedő 18–24 éves fiatalok rendkívül alacsony választási részvétele.

Ez úgy hangzik, mintha már megint a sajtó volna a bűnös.

Erről nincs szó, viszont ennek a korcsoportnak a viselkedése rávilágít, hogyan használják a fiatalok a médiát a digitális korszakban, és általában hogyan alakult át a politikához való viszonyuk. A Szilikon-völgy ideológiája szerint a piac és a technológia menti meg a társadalmat, az olyan régimódi dolgok, mint a demokrácia, feleslegessé válnak. Ebben az összefüggésben az egyik komolyan veendő tényező a politikai pártok „államosításának” általános tendenciája. Persze nem véletlen, hogy épp az európai politika nem vert gyökeret a polgári társadalomban, mivel úgy szerveződik, hogy az alternatívák közül választó, össztársadalmilag releváns gazdaságpolitikai döntéseket kivonja a demokratikus akaratképzés hatóköréből. Nem természeti végzet, hanem a szerződéses rögzített struktúra következménye azoknak a témáknak a technokratikus kiüresítése, amelyek még egyáltalán foglalkoztatják a polgárokat. Ebben a vonatkozásban van szerepe a nemzeti és az európai szint közötti, politikailag megkövetelt hatalommegosztásnak is: az unió hatalma oda összpontosul, ahol a nemzetállami érdekek kölcsönösen egymás útját állhatják. Erre a demokrácia transznacionalizálása volna a helyes válasz. Másképp nem ellensúlyozható egy kölcsönös függőségek alkotta világtársadalomban az, amire a polgárok joggal panaszkodnak, hogy kicsúszott kezükből az irányítás.

Viszont sokan nem hisznek már a demokrácia transznacionalizálásában. Wolfgang Streeck szociológus az EU-t egyszerűen deregulációs gépezetnek

nevezi, amely nem védte meg, hanem éppenséggel kiszolgáltatta a nemzeteket egy megvadult kapitalizmusnak. Ideje, hogy a nemzetállamok ismét kezükbe vegyék a dolgokat. Miért ne lehetne visszatérni a régi szociális állami kapitalizmushoz?

Wolfgang Streeck a válságról szólva meggyőző empirikus elemzésekre támaszkodik. Egyetérték a diagnózisával, hogy az egykor szinte csak a nemzetállamokban intézményesített demokracizmus lényege elsikkadt. És egyetérték sok politológus és jogász hasonló diagnózisával, amikor a „nemzetállamon túli kormányzás” új politikai és jogi formáinak a demokráciát elsikkasztó következményeiről írnak. Ám a kis nemzetállamok formátumához való visszatérés sürgetésével nem tudok mit kezdeni, hiszen azokat végképp a globális vegyes tulajdonú konszernnek módjára kéne igazgatni a globalizált piacokon. Ami egyet jelentene azzal, hogy a politika teljességgel meghátrál a szabályozatlan piacok imperatívuszai előtt.

Érdekes, hogyan oszlanak meg az álláspontok. Az egyik oldalon úgy látják, az Európai Unió idejétmúlt politikai elgondolás, a Brexit világosan jelzi, hogy Európát le kell építeni. A másik oldal, például Martin Schulz, viszont azt mondja: így nem mehet tovább. Az EU-t épp az sodorta válságba, hogy az elmélyítése elmaradt: van euró, de nincs európai kormány, európai gazdaság- és szociálpolitika. Kinek van igaza?

Amikor Franz-Walter Steinmeier a Brexit után másnap reggel a hat alapító állam külügyminisztereinek meghívásával magához ragadta a kezdeményezést, Angela Merkel nyomban felismerte a veszélyt. Ebből a konstellációból ugyanis azt a kívánságot is ki lehetett volna olvasni, hogy a megválasztottak hulláma után eredeti magjából kiindulva építsék újra Európát. Ellenlépésként Merkel ragaszkodott hozzá, hogy először a megmaradt 27 tagállam jusson egyezsége. Ezzel csírájában el akart fojtani minden, a további integrációt célzó gondolatot, jól tudva, hogy ebben a körben lehetetlen konstruktív egyezsége jutni, főleg nem olyan tekintélyelvű naciona-

listákkal, mint Orbán vagy Kaczyński. Időközben Brüsszelben az Európa Tanácsot is rávette, hogy ne tegyen semmilyen lépést. Talán még reménykedik a Brexit kereskedelem- és gazdaságpolitikai következményeinek semlegesítésében, ha ugyan nem a felülvizsgálatában.

Ez a kritika az Ön részéről nem új. Angela Merkelnek már sokszor szemére vetette, hogy a „csak így tovább” politikáját folytatja – az Európa-politikában mindenképp.

Attól tartok, hogy marad, sőt már most is érvényesül a nyugtatgatásnak ez a jól ismert politikája – csak semmi távolabbra tekintést! Az érvelés a következő: Nem kell idegeskedni, az EU eddig is mindig változott! Az, hogy rövidlátón átverekedtük magunkat az egyre kiterjedtebb euróválságon, azzal a következménnyel járt, hogy a mindig csak alkalmazkodó válaszra képes EU már nem tudott továbbra is úgy működni, „mint eddig”. Viszont az előre alkalmazkodásnak a „szárguldo mozdulatlanság” normalitásához ára van: le kell mondani a politikai cselekvésről. Pedig épp Angela Merkel volt az, aki a klímaváltozás és a menekültek ügyében kétszer is látványosan rácafolta a társadalomtudósok körében közszájon forgó feltevésre, hogy a politikai cselekvésnek egyáltalán nem maradt tere. Nálunk mindössze két olyan prominens személyiség akad, Sigmar Gabriel és Martin Schulz, akiről elmondható, hogy politikus alkat, és nem hajlandó bátortalanul lemondani arról, hogy legalább megpróbáljon három-négy évre előrelátó politikát folytatni. Nem épp a realizmus jele, ha a politikai vezetés rábizza magát a történelem ólomlábakon járó menetére. *Veszélyben és nagy szükségben a középút maga a halál!* – ezekben a napokban gyakran eszembe jutott Alexander Kluge barátom filmje. Persze mindig csak utólag tudni, lett-e volna másmilyen út. Ám mielőtt elvetnénk egy kipróbálatlan alternatívát, gondoljuk el a jelentősebb, mint egy jövőbeli történész jelenének a múltját.

1 ■ Alexander Kluge filmjének címe Friedrich Freiherr von Logau, XVII. századi német írótól vett idézet. (A szerk.)

Hogyan képzeljük el az unió elmélyítését úgy, hogy a polgároknak ne kelljen attól tartani, ez demokratikus befolyásgyakorlásuk újabb csorbitásával jár? Mostanáig az elmélyítés minden alkalommal az Európával kapcsolatos szkepszt erősítette. Wolfgang Schäuble és Karl Lamers már évekként elelőtt a kétbesszerű Európáról és „mag-Európáról” beszélt. Ön akkor ezzel egyetértett. Hogy képzeljük ezt el, hiszen ehhez a szerződéseken is változtatni kellene?

A szerződések módosításáról és népszavazások megtartásáról döntő „alkotmányozó” gyűlés összehívása addig szóba sem jöhet, amíg az EU hozzá nem lát, hogy jól láthatóan és meggyőzően megpróbálja megoldani a problémáit. A változatlanul megoldatlan euróválság, a menekültek hosszú távú ügye és a jelenlegi biztonsági kérdések számítanak ma sürgető problémának. Ám már pusztá leírásuk sem remélhet egyetértést az Európa Tanács 27 tagjának kakofóniájában. Kompromisszumok csak kompromisszumkész felek között lehetségesek, s ehhez az kell, hogy érdekeik ne térjenek el túlságosan egymástól. Az érdekek konvergenciájának ez a minimuma legjobb esetben is csak a közös európai valutát használó közösség tagjaitól várható el. A közös pénz válságos sorsa – okait a tudósok mellesleg már pontosan elemezték – évek óta szorosan, még ha aszimmetrikusan is, egymáshoz láncolja ezeket az országokat. Emiatt lehet az eurozóna egy adott területen leendő mag-Európa természetes definíciója. Ha ezekben az országokban megvolna hozzá a politikai akarat, akkor a „szorosabb együttműködésnek” a szerződésekben előrevetített elve lehetővé tenné az első lépéseket egy ilyesfajta mag elkülönülődéséhez – ami ráadásul megteremtene az Európai Parlamenten belüli Tanács eurócsoportjának régóta esedékes megfelelőjét.

Ez kettéosztaná az EU-t.

Így van, e tervvel szemben mindig megfogalmazódik a „megosztottságot” elutasító ellenvetés. Feltéve, hogy egyáltalán törekszünk valamilyen euró-

pai egyetértésre, ez az ellenvetés indokolatlan. Hiszen csak egy működő mag-Európának sikerülhet meggyőznie a tagállamokban mindenütt polarizálódó lakosságot a terv értelméről. Csak ebben az esetben lehetne fokozatosan megnyerni a mindenkor lehetséges(!) csatlakozásnak a lakosság azon részét, amelyik egyelőre inkább a szuverenitásához ragaszkodik. Innen nézve persze a kivárára játszó kormányok egyetértéséért is meg kellene küzdeni – hogy egyáltalán kezdettől megtűrjék ezt a szándékot. Kézenfekvő, mi a közös pénz közösségén belül a kompromisszumhoz vezető első lépés: a Német Szövetségi Köztársaság ne állja tovább útját a szorosabb pénzügyi, gazdasági és szociálpolitikai együttműködésnek, Franciaország pedig mondjon le szuverenitása ennek megfelelő egyes elemeiről.

Ki akadályozza ezt meg?

Régebben az volt a benyomásom, hogy francia oldalról nagyobb ellenállásra lehet számítani, de ma már nem így látom. Az elmélyítés minden kísérlete beleütközik a ma kormányzó CDU–CSU konok ellenállásába, amellyel a normákat illetően lebecsüli választóit. Miközben szemét a mindenkori következő választásra függesztve a nemzeti gazdasági egoizmust szítja, következetesen alulbecsüli a Szövetségi Köztársaság polgárai többségének készségét arra, hogy hosszabb távú érdekeit szem előtt tartva engedményeket tegyen. Pusztán annyi kellene, hogy energikusan képviseljenek előttük egy előzetekintő és jól megindokolt alternatívát a jelenlegi kurzus és az eddigi gyakorlat bénító folytatásával szemben.

A Brexit felerősíti a német befolyást. Németországot már eddig is uralkodó szerepben látták. Hogyan alakulhatott ki ilyen benyomás?

Az állítólagos nemzetállami „normalitás” visszaszerzése megváltoztatta hazánkban azt a mentalitást, amely a régi NSZK több évtizedes vitáiban kiforrálódott. A helyébe a berlini köztársaság mindinkább öntudatos stílusa és egyre rámenősebben hangsúlyozott „realista” külpolitikája lépett. 2010

óta jól látható, hogy a német kormány az akaratlanul is rá háruló európai vezető szerepet nem a közös érdeket, hanem önérdékét érvényesítve tölti be. Még a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* is vezércikkben panaszkodik a német politika kontraproduktív hatására, „mivel az európai vezetést mindinkább összetéveszti a rendre vonatkozó saját elképzelései keresztülvitelével” (FAZ, 2016. június 29.). Németország egy vonakodó, de egyben érzéketlen és alkalmatlan hegemon, aki egyszerre tagadja és használja ki a felborult európai hatalmi egyensúlyt. Ez különösen az eurózóna országaiban vált ki neheztelést. Hogyan érezheti magát az a spanyol, portugál vagy görög, aki az Európa Tanács által meghatározott takarékosági politika következtében veszíti el az állását? Nem ér el azokhoz a német kormánytagokhoz, akik ezt a politikát Brüsszelben keresztülvitték, hiszen sem megválasztani, sem leváltani nem tudja őket. Ehelyett arról olvashatott a görög válság idején, hogy ugyanezek a politikusok felháborodva utasították vissza a maguk felelősségét a takarékosági programjaik jogos áráként betudott katasztrófális szociális következményekért. Amíg ezt a hibás, nem demokratikus konstrukciót fel nem számolják, nincs mit csodálkozni az Európa-ellenes hangulatkeltesen. Európában demokráciát teremteni csak az európai együttműködés elmélyítésével lehet.

Ez azt jelenti, hogy a jobboldali ellenmozgalmak csak akkor tűnnek el, ha Európa megerősödik, és demokratikusan elmélyül az EU?

Nem, már az ide vezető úton talajt kell veszteniük. Ha jól látom, ma mindegyik oldal abból indul ki, hogy az uniónak vissza kell nyernie a bizalmat ahhoz, hogy gátat vessen a jobboldali populizmusnak. Az egyik oldal a cselekvőképességét akarja bizonyítani, hogy izmozásával imponáljon a jobboldaliaknak. Jelszava: „Nem víziók kellene, hanem problémamegoldó kompetencia.” Ennek fényében tagadta meg Wolfgang Schäuble nyilvánosan is a mag-Európával kapcsolatos eredeti elgondolását. Kizárólag a kormányköziségre épít, vagyis arra, hogy az állam- és kormányfők

majd egymás között elintézik a dolgokat. Vagyis az erős nemzetállamok sikeres együttműködésének látszatára. Viszont a példái, amelyeket elősorról – Oettinger digitális uniója, a hadiipari költségvetés europaizálása vagy az energetikai unió gondolata –, aligha érik el a remélt imponáló hatást. És a valóban égető problémák terén – ő maga a menekültpolitikát, egy európai menedékjog megalkotását megemlíti, viszont félretolja a déli országok drámai szintű ifjúsági munkanélküliségét – az együttműködés költsége olyan nagy, mint amilyen mindig is volt. Épp ezért a másik oldal a tartósan együttműködni kész államok egy kisebb körének elmélyített és kötelező együttműködését ajánlja alternatívául. Egy ilyen uniónak nincs szüksége arra, hogy azért nevezzen meg problémákat, hogy a maga cselekvőképességét bebizonyíthassa. Már a hozzá vezető úton ki kell derülnie a polgárok számára, hogy azokat a társadalmi és gazdasági problémákat igyekszik orvosolni, amelyek miatt elbizonytalanodtak, félnek a szociális lecsúszástól, és úgy érzik, kicsúszott kezükből az irányítás. Olyan belső összefüggés van a szociális állam és a demokrácia között, amelyet egy közös pénzt használó közösségben egy-egy nemzetállam egyedül már nem tud megőrizni.

IGÉSÍTETT ÉLET – BUCKMINSTER FULLER A XXI. SZÁZADBAN

Jonathon Keats: You Belong to the Universe.

Buckminster Fuller and the Future
Oxford University Press, New York, 2016.

(*Los Angeles Review of Books*, 2016. június 21.)

Ha hinni lehet a mendemondának, Buckminster Fuller három karórát hordott a csuklóján: egy mutatta az időt ott, ahol éppen tartózkodott, egy ott, ahonnan érkezett, egy pedig ott, ahová épp készült.

Jonathon Keats új könyve (*A világ-egyetemhez tartozol* címmel) ennek megfelelően helyezi el hőstét, az autodidakta tervezőt a jelenben, a múltban és a jövőben – nemcsak Fullerében, de a miénkben is. Keats fejtegetéseinek lényege pontosan az, hogy akik ma szeretnék „a világot megváltoztatni”, a maguk XXI. századi jövőterveikhez ihletet, sőt konkrét példákat is meríthetnek az ő XX. századi életéből.

A könyv két, egészen különböző képet mutat Fullerről. Az egyik a baráta és családja által csak Buckynak becézett Buckminster Fuller igazi amerikai látnok, magányos újító, aki még akkor is előretört, amikor már a nagy cégekben folyó kutatás-fejlesztés kiszorította az önálló feltalálókat. Mintegy Henry David Thoreau, Thomas Edison és Henry Ford kedves, szemüveges keverékének ábrázolja Fullert, aki olyannyira megelőzte korát, hogy nemhogy korunk jelenének, de még a jövőjének is igyekeznie kell, ha utol akarja érni. A harmincas években tervezett, Dymaxion nevű, elegánsan áramvonalas, nemcsak földi, de légi utakra is tervezett kísérleti autóktól a hatalmas geodéziai kupolákig, amelyek nemzetközi hírességgé és – bármily valószínűtlen is – ellenkulturális guruvá avatták, Fuller mindvégig a környezettudatos tervezés szószólója

volt, amely potenciálisan mindenki javát szolgálja a Föld nevű úrhajón.

Ha 90 fokkal elforgatjuk a képet, épp ellentétes benyomást kelt. Ezen a képen Bucky Fuller a tökéletes blöffölés művésze, akinek pályája kudarcokra, ha ugyan nem kifejezetten csatlásra épült. Néhány elgondolása üzleti sikert hozott ugyan, valójában csak bűvészkedett szokatlan ötleteivel. Minden erejével alakította a róla és szabadalmairól formált képet, tekintélyelvű technokrata volt abból a fajtából, amelyek nem diákok kellene, hanem készsleges tanítványok a zűrzavaros üzenetei elterjesztésére. Ennek a vélekedésnek a fő érve az, hogy még a geodéziai kupola is, amellyel Fuller a legnagyobb „sikerét” aratta, egy ambiciózus szobrásznövendéktől „kölcsonzott” elgondoláson alapul.

Keats könyvében a valóság e két kép maszatos egymásra helyezéséből, a róla szerzett benyomásokat alakító látnok munkája és a történeti adatok keverékéből áll elő. Addig egyensúlyozgat a két komplementer kép – a zseni és a különc bolond – között, míg olyan feszültséget nem teremt köztük, amely leginkább a Fuller geometrikus rácsszerkezeteit tartó merevítő rudakat idézi.

Ne feledjük, Keats maga is színes jelenség: kísérleti filozófus és konceptuális művész, aki 2000-ben egy San Franciscó-i galériában árulta a gyűjtőknek a maga percnként árazott gondolatait. Még ha tudomásul vesszük is, mennyire ráhangolódott Fuller alakításának bizonyos vonatkozásaira, meglepő, hogy „kultikus profétának” minősíti, aki „joggal lett világhírű”, bár „téves indokok alapján”. Összességében arra a megállapításra jut, hogy ha Fuller találmányait kihámozzuk a személyi kultusz burkából, kiderül róluk, hogy nemcsak megállnak a maguk lábán, de gyakorlati súlyuk is van. Fuller „átfogó, a jövőt megelőlegző tervezéstudománya” olyan elveket fejtegetett, amelyek a mai társadalmi és környezeti problémák megoldását is segítik. Századunkban az „innováció” jóval több pusztá vállalati jelszónál. Új nemzeti mantránk részeként – „Vállalkozz! Újíts! Forgasd fel!” – dollármilliárdokat mozgósító befektetéseket ösztönöz a technológiai szektorban, a diákokat pedig a természettudományos vagy

mérnöki pálya felé tereli. A legkülönbözőbb helyszíneken, az egyetemi laboroktól a művészeti múzeumokon át a *makerspace*-nek nevezett közösségi műhelyekig mindenütt azt hallani, hogy a jövőt tudatosan meg lehet, sőt meg kell tervezni.

RÁTALÁLNI FULLER TELJES ÉLETÉRE

Nem könnyű Fuller életéről lehántani a mítoszokat, amelyekkel mint megannyi trágaryaréggel, ő maga és hívei elborították. S nem azért, mert hiányoznának a történeti források, hiszen Fuller tudatosan, sőt mániákusan dokumentálta a maga kísérleteinek mondott létezését, s önmagáról mint „B tengerimalacról” beszélt. A Fuller és segédei által az életéről összeállított dokumentációhoz, az ún. *Chronofile*-hoz terjedelmében és részletezettségében fogható beszámoló Keats szerint még *soha senki* életéről nem született. Jelenleg a Stanford Egyetem őrzi 40 folyóméternyi dobozban Fuller kézíratait, rajzait, hangszalagra felvett előadásait (s persze a könyvtári késedelmi felszólításokat, a bevásárlólistákat s egyebeket is): azaz nem mondható, hogy élete dokumentálatlan volna. Gyakorlatilag mégis feldolgozhatatlan, lévén hogy már a Fuller-gyűjteményhez kiadott keresőlista – a levéltárban dolgozó történész alapvető eszköze – is 1283 oldalra rúg. Keats könyve viszont alig több 200 oldalnál.

Fuller mindezen dokumentumokat az önélettrajzi tárgyyszerűség iránti elkötelezettsége bizonyoságként lobogtatta. Am ha megpróbálunk átlátni az önmitologizálás ködfüggönyén, kiderül, hogy a látomásos tervező még élete legalapvetőbb mozzanataira nézve sem számít megbízható elbeszélőnek. A Bucky Fuller-sztori egyik központi epizódja például az a téli este 1927-ben, amikor a pénzügyi gondoktól és az üzleti kudarcok sorozatától lesújtva már úgy döntött, a jeges Michigan-tóban vet véget életének, amikor egy hangot hallott, mely tudatta vele, hogy ő „a világegyetemhez tartozik”, s ezzel meg is győzte arról, hogy élete nem céltalan. Mintegy transzban ért haza, majd két évig hallgatott (elképzelt), 5000 oldalnyi feljegyzést készített (elképzelt), vegetáriánus lett (elképzelt),

hető) s elkezdett előadásokat tartani, publikálni és saját legendája megalkotásával foglalatostkodni (bizonyos).

Aki kellő lelki erővel rendelkezik ahhoz, hogy rávesse magát a *Chronoflora* – írja Keats – zavarba jön, ha azt látja, Fuller önéletrajza alig igazodik a tényekhez. A személyes életével és szakmai teljesítményeivel kapcsolatos értelmezések rugalmassága szemmel láthatóan döntő szerepet játszott Fuller sikerében. Lehetővé tette, hogy a legkülönbözőbb hallgatóságot megnyerje magának – a Pentagon beszerzőitől az 1970-es évek egyetemistáig.

„ÚGY LÁTSZIK, IGE VAGYOK”

1970-ben, amikor az év 365 napjából legalább 250 napig úton volt, az örökmozgó Fuller azt találta mondani, hogy ő már nem is főnév: „Úgy látszik, ige vagyok, egy evolúciós folyamat.” A nyelvtannal most nem törődve elmondhatjuk, hogy kétségtelenül dinamikus élete volt. Massachusettsben született 1895-ben, a röntgensugár felfedezésének és H. G. Wells *Időgépe* kiadásának évében. Meg volt győződve arról, hogy a technológia az egész társadalmat megváltoztathatja. Mielőtt 1915-ben kicsapták volna a Harvard Egyetemről (mint később maga is beismerte, „általános felelőtlensége” miatt), a leendő tervező tanúja volt Marconi drót nélküli távirója, Taylor tudományos irányítási elvei és Ford összeszerelő futószalagja megjelenésének – ami feltehetően sokkal inkább felkorbácsolta képzeletét, mint a poros egyetemi szabályok és hagyományok.

Kineticizmusa – állítólagos igeszerúsége – tette képessé arra, hogy hidat verjen a legkülönbözőbb közösségek közt, hogy határaikat áthágva egymáshoz kapcsolja a diszciplínákat. Ahhoz képest viszont, hogy a baloldali vonzódású egyetemisták a nemzetközi béke és együttműködés képromboló szószólójaként ünnepezték, szakmai pályáját meglepően nagy mértékben a katonaság alakította. Az első világháború idején magát és a családját tulajdonában álló hajót felajánlotta az Egyesült Államok haditengerészetének tengeralattjárókat felderítő őrszolgálatra, amit a haditengerészet azzal viszonzott, hogy tisztí kikapcsolásra küld-

te Annapolisba. Valószínűleg mindent ennek köszönhetett: a tengeri navigáció, a drót nélküli kommunikáció és a mechanika terén itt szerzett ismeretei rendkívül hasznosnak bizonyultak elképzelései és találmányai kidolgozásában az elkövetkező évtizedek során.

A háború után az immár házas Fuller figyelme az üzleti életre irányult. Apósával közös vállalkozása keretében a megfizethető moduláris házak terveinek feljavításán dolgozott. Cégük több kimerítő év után, még a világváltság előtt csődbe ment. Rendületle-

nül folytatta a munkát. Megpróbálta újragondolni az átlagamerikai két fő vagyontárgyat: a házat és az autót. Levédette a Dymaxion márkanévet – egy chicagói áruház reklámügynökének leleményét, aki evvel a szóval próbálta egybeöttnézni Fuller három kedvenc szavát: dinamika, maximum, tenzió (feszültség). Épített néhány futurisztikus prototípust is, amelyeket a tervezői szakma és az építőipar gondolkodás nélkül elvetett.

Ismét a katonaság lett a megmentője 1940-ben, amikor megtervezte a „Dymaxion használó egységet”: egy kerek, könnyű fémszerkezetet, amelyet az Illinoisban autózva látott gabonatorlók ihlettek. A háború közeledtével Fuller ezeket az egységeket az Egyesült Államok hadseregének ajánlotta fel a csapatok elszállásolására és a készletek tárolására. 1941 októberében az első példányok már legördültek a futószalagokról, és a szövetségesek katonai bázisain kaptak helyet szerte

a világban. New Yorkban a Modern Művészeti Múzeum (MoMA) is kiállított egyet az udvarán. Pályája ezen első nevezetes sikeres vállalkozásának híre tette lehetővé, hogy Fuller mint a Gazdasági Hadviselés Bizottsága gépészeti munkájának irányítója a háború éveit Washingtonban töltse.

Eközben megtervezte és szabadalmaztatta a Dymaxion világtérképet: kiküszöbölve a hagyományos Mercator-térképek tértorzításait, a világot 20 egyenlő oldalú háromszögre bontotta fel, azután rávetítette egy összehajtogatható, majd síkba teríthető sokoldalú polihedronra. Keats leírása szerint – a könyvben érthetetlen módon egyáltalán nincsenek illusztrációk – a Dymaxion térkép „figyelemre méltóan semleges platformot” kínált, mivel vele tetszőleges pont megtehető volt a világ középpontjának ahelyett, hogy elsőbbséget adna valamely országnak vagy vidéknek. A *Life* 1943. márciusi számának színes, középső oldalpárjára is felkerült „Buckminster Fuller Dymaxion világa”: a lap három millió olvasója kivághatta, és tetszés szerint összeragaszthatta.

Két évtized üzleti kudarcai után a Dymaxion szerkezetek és a Dymaxion térkép sikere rávilágít Fuller kiváló ítélőképességének két kulcsfontosságú összetevőjére. Az egyik a rendületlen kitartás a kételkedés és az egyértelmű elutasítások dacára. A másik – ehhez szorosan kapcsolódva – Fuller legnagyobb teljesítménye: önmaga megalkotása. Keats szerint a küszködő tervezőből „reklámszakember is válhatott volna”. 1945-ben, a háború vége felé azonban még nem sikerült közismertté válnia – ehhez egy újabb globális konfliktusra és építészeti elgondolásai újabb geometrikus átrendezésére volt szükség.

A HIDEGHÁBORÚTÓL A KOMMUNÁKIG

Fuller klasszikus formáját mutatta a 77 éves „látomásos építész-feltaláló-filozófus” interjúja, melyet a *Playboynak* adott 1972-ben: ragyogó felismerések pettyezik kvázitudományos monológjának végeláthatatlan ingoványát, ami ugyancsak próbára tette a riporter türelmét (pl. az emberek lényegében „járkáló korallzátonyok [...] elektro-

mágneses hullámok aggregátumai”, az Egyesült Államok kábítószer-problémája a „kínai pszichogerrilla hadviselés” számlájára írható stb.). Fuller elismerte, hogy ha nem épült volna hihetetlenül sok geodéziai kupola világszerte, akkor „nem nagyon ismernék a nevét”. S a riporter kérdését, nem zavarja-e, hogy leghíresebb találmányát a katonaság használja, azzal hátrította el, hogy „nem a feltalálójuk felelős azért, hogyan használják a szerszámokat”.

Még e látszólagos őszinteség közepette is ködösített. Tény, hogy nem az amerikai katonaság megrendelésére fejlesztette ki a geodéziai kupolát, ám ha nincs a hidegháború, ha a katonaság nem veszi meg tőle ezt a szerkezetet, soha nem vált volna világhírűvé. Mielőtt a szerkezet az 1960-as évek ellenkultúrájának ikonikus emblémája lett, átesett a hidegháborús katonai-ipari komplexum tűzpróbáján. (Ilyen kupolák alatt rejtőztek például az orosz bombázások elleni első figyelmeztető rendszert alkotó amerikai radarállomások.) S mivel a hidegháború az amerikai élet minden vonatkozását mélyen átható globális konfliktust jelentett, az európai és ázsiai világkiállításokon felépített geodéziai kupolák az amerikai haditechnológiai főlény szimbólumaként hamarosan az amerikai hatalom jelképévé és eszközüvé váltak.

A *Playboy*-interjú tudatosan elsiklik egy történeti részletkérdés felett, amelyet Keats elénk tár: vitatott, ki találta fel a geodéziai kupolát. Fuller legnagyobb felfedezése nem valamilyen katonai laborban született, hanem az észak-karolinai Black Mountain College avangárd légkörében, ahová Fuller az építészet vendégtanáraként érkezett 1948-ban. Egy egész lakókocsit megtöltöttek a magával szállított geometriai modellek. Felügyelete mellett a diákoknak egymást kifeszítő-megtartó rolettalécekből kellett először egy struktúrát megépíteniük – amely azonban összerokadt.

Black Mountainban a tervezés és a jövőre irányuló képzelgések fulleri keveréke számos diákot lenyűgözött. Köztük volt Kenneth Snelson, aki 1948–49 telén egymást kiegyensúlyozó kifeszített drótokkal rögzített elemekből álló, strukturálisan stabil modelleket épített, amelyeket Fullerenek is bemutatott. 1949 nyarán a diákok

Fuller irányításával már a geodéziai kupola megépítésén dolgoztak, s ehhez a Woolworth áruházban vett fém függönyrudakat használtak.

A geodéziai kupola egy összetett ikozaéder (mint a sokoldalú dobókocka a *Dungeons & Dragons* játékban), gömbformára hajlítva. Szerkesztési elve az egymáshoz illesztett háromszögekből létrejövő struktúra: minél több háromszögből áll, annál jobban közelít a gömbhöz. Értékét a szilárdságához mérten kis súlya, valamint könnyű összeszerelhetősége és szállíthatósága adja.

Fuller a „tenzió” és az „integritás” szavakat összevonva tenzengritásként kezdte emlegetni a Snelson által alkalmazott műszaki elvet, ezt a tervezési elvet is szabadalmaztatta, akárcsak a geodéziai kupolát. Snelson neve egyik szabadalmi kérvényben sem szerepel. S bár Fuller kisajátította a szellemi tulajdonjogot, Snelson szobrasként sikeres pályát futott be: *Tűtorony* című, 18 méteres tenzengritásos műve a washingtoni Hirshhorn Múzeumban látható. A történeti kutatásban a „ki fedezte fel elsőként?” játék becsapós és ritkán termékeny: a párhuzamos felfedezések sokaságát ismerjük. Jelen esetben az igazság valahol Fuller könnyed optimizmusa és Snelson évekig tartó tiltakozása között van. A feltalálás nem ugyanaz, mint a találmány elterjesztése: a geodéziai kupola kifejlesztése és népszerűsítése egész biztosan megkövetelte a tanár és a diák szinergiáját.

Fuller az áruját ügyesen feldicsérő kereskedő módjára kitűnő hírverést csapott a geodéziai kupola lehetőségeinek. 1949-től reklámozta a geodéziai kupolákat mint az amerikai győzelmek technokrata eszközét a hidegháborús csatatereken, otthon és idegenben. Még abban az évben elkezdődött Fuller irányításával egy demonstrációs kupola építése a Pentagon előtt, miközben az MIT diákjaival egy akkori geodéziai kupola tervén dolgozott, amelyben a légierepülőgépei és személyzetük is elférne. A haditengerészet, amely végül 300 kupolát meg is épített, azt tervezte, hogy sürgősen beveti őket a forró háborús zónákban. A kupolák legyártására Fuller először létrehozta a saját cégeit, majd 1966-tól tucatnyi cégnek adta el a gyártási jogot 5 százalékos részesedés fejében. A katonai támaszpontokról a kereskedelmi vásárokra átvándorló több ezer geodéziai kupola világszerte nemcsak az amerikai kapitalizmus terméke, de egyenesen szimbóluma volt.

A kupola végső, végtelenül ironikus átváltozása az egyesült államokbeli ellenkultúrának köszönhető. Gombamódra nőttek ki a földből a geodéziai kupolák, köztük például az 1965-ben Drop City néven Colorado államban megalapított hippikommunában. És mint annak az izgalmas korszaknak annyi más elemét, a geodéziai kupolákat is reklámozták és árulták – például a *The Whole Earth Catalog* segítségével. Keats az utolsó fejezetben mutatja be, hogyan lett a kaliforniai Lloyd Kahn fulleristává, miután meghallgatta Fullerenek Big Surben, az Esalen Intézetben tartott előadását. „Lenyűgözte Fullerenek az a gondolata, hogy a tervezés ki tudja küszöbölni a pocsékolást”, és a kupolát lakóházként dicsőítő könyvek írásába fogott. Csak évekkel később látta be, hogy a kupolákból nem lesz a lakásínséget és a környezeti problémákat univerzálisan megoldó csodaszor.

Fuller építészeti ikonja három évtized alatt hosszú és különös utat járt be: a művészeti tervből hidegháborús hatalmi eszköz, majd ellenkulturális embléma s végül az utópikus vágyak fakuló szimbóluma lett.

A FÖLD ŪRHAJÓ KAPITÁNYA

A geodézia – a kupolák és az alapjukul szolgáló geometria – tette Buckminster Fullert világhírűvé. 1964-ben a *Time* magazin címlapjára került, a képet az akkorra már jól ismert építmény uralta – ugyanúgy, mint 50 évvel később, amikor az Egyesült Államok egy postabélyeggel tisztelgett Fuller előtt. 1985-ben pedig három kutató egy új karbonmolekula-típust fedezett fel, amelyben futball-labdára emlékeztető alakban kapcsolódik össze 600 szénatom; az ilyen molekulák hivatalos neve a fullerén (angolul a buckminsterfullerene) lett, de többnyire buckylabdáknak becézik őket.

Calvin Tomkins részletes portrét készített Fullerről a *The New Yorker* számára. Ebben Fuller azt vallotta, hogy fő célja egész pályáján „a természet geometriájának felismerése” volt. Noha Keats nem szentelt külön fejezetet a geodéziai kupoláknak, a könyvben mindenütt ott vannak: legyen szó a Dymaxion autóról vagy Fuller Világjátékáról (arról az oktatási célú szimulációról, amelyet Fuller a hatvanas évektől kezdve mint a RAND Corporation nukleáris stratégiai és a hasonszőrűek háborús játékainak alternatívájaként népszerűsített), Keats végig azt érezteti, hogy hőse a tér és a hatalom geometriájának megszállottja volt.

Az 1960-as évekhez érve Fuller érdeklődése a tervezéstől egyre inkább a globális alkalmazás felé fordult. Miután elnyert egy tanári állást a Southern Illinois Egyetemen, egyre többet járta a világot és terjesztette eszméit. A róla szóló cikkek nem is mulasztották el, hogy jelezzék, hányszor járta már körbe a világot repülőn vagy hajón. „Világmegváltó” lett belőle, aki átfogó képet alakított ki bolygónk rendszerszerű fogyatékoságairól, s azt hirdette, hogy a Nagy Gondolatok – konkrétan az övéi – képesek a kiküszöbölésükre. Előadói teljesítménye legendás volt: képzeljünk el egy órákig tartó, csapongó TED előadást, amely mániákus szózuhatagként ötletek, fogalmak és neologizmusok sokaságával bombázza hallgatóságát. (A youtube-nak köszönhetően ezt bárki ellenőrizheti, vö. youtube.com/watch?v=o6yaSLipeWg.) Mint

egyik hagiográfusa a hetvenes évekből megjegyezte, ő volt a Dymaxion Messiás.

A „Föld ūrhajó” kifejezés az 1960-as években került be szótárunkba. Fuller szerint az ő szóalkotása volt – ezt az *Oxford English Dictionary* másképp tudja. Mindenesetre az ūrkutatási verseny korához tökéletesen illő kifejezés volt, amelyet először Kenneth E. Boulding, a Michigani Egyetem közgazdásza kapott fel, aki 1965-ben kijelentette: társadalmunknak be kell látnia, hogy a Föld „egyetlen, véges készletekkel rendelkező ūrhajó”, ahol a pazarló fogyasztással párosuló termelésnövelési kényszer helyett meg kell teremteni az „ūrhajós gazdaságot”, amely megfelel „e kicsiny, zárt, korlátozott és zsúfolt bolygón” lehetséges életnek. 1968 decembere után, amikor az Apollo ūrhajószai az első színes felvételeket küldték az ūrből a bolygó egészéről, az ūrhajó-hasonlat már egyáltalán nem tűnt annyira elvontnak.

A planetáris nézőpont tökéletesen megfelelt Fullernak. 1969-ben jelentette meg a *Föld ūrhajó használati kézikönyvét* (*Operating Manual for Spaceship Earth*), amelyben felszólította a mérnököket, a tudósokat és a világ vezetőit, kormányozzák úgy a bolygót, hogy elkerülhesse a küszöbönálló katasztrófát. Fuller nagyon is illett abba a korszakba, amikor „a jövő” komoly tudományos kutatási tárggyá lépett elő és a hivatásos „futurologusok” – például Alvin Toffler – irányadó hírességeknek számítottak. A XX. század végének közeledtével a jövővel kapcsolatos aggodalmak összecsengtek a jellegzetes fin-de-siècle gondolatokkal. Fuller pedig – nyilvános előadásaival, terjedelmes írásaival és a Világjátékhoz hasonló kooperáció-szimulációk népszerűsítésével, s persze élettapasztalatára és az „egészleges, rendszerszerű” tervezés átfogó elvére hivatkozva – mint feltehetően a Föld ūrhajó kapitánya lépett a közönség elé.

HOL A MÁNAK SZÓLÓ FULLER?

Buckminster Fuller lényegileg más volt, mint kora többi jóvendőmondója. Nem érte be a nagyszájú prognózisokkal arról, mi vár a láthatáron; Fuller, a

diákjai és a hozzá csatlakozó tervezők a kalapácsot és a hegesztőpisztolyt papírra és ceruzára cserélve láttak hozzá, hogy megépítsék azt, amit a jövő számára nélkülözhetetlennek gondoltak. Ily módon nem látnokok voltak, hanem olyan emberek, akiket én „vízióalkotóknak” („visioneers”) nevezek: az előbbieket csak megalapozott vagy légbőlkapott spekulációkkal szolgálnak arról, mit rejt a jövő, főleg a technológia terén; az utóbbiak viszont igyekeznek anyagi valósággá tenni ezeket a távoli elképzeléseket. A vízióalkotáshoz három dolog kell: tágas jövőkép – amivel Fuller bőven rendelkezett –, határozott tehetség arra, hogy sokakat megnyerjen ennek a jövőképnek, és némi való világbeli műszaki szakértelem és igazolt képzettség. Fuller nem pusztán spekulált, legalább néhány elgondolását terméké tudta alakítani, hogy megfigyelhesse, hogyan működnek valóságos világunkban.

Mit mond nekünk ma, ha egyáltalán bármit, e múltbeli „jövők” története? Keats azt állítja, hogy a Fuller újításait életető tervezési elvekre, még ha első alkalmazásuk idején nem jártak is mindig sikerrel, „a Föld ūrhajónak 2016-ban szüksége van”. A Dymaxion autohoz fogható termékek szerint „a designtudomány mintapéldái” – ez az autó például megelőlegezte a biomimézis mai gyakorlatát, amely természeti sajátosságokat integrál a tervekbe. Bárhogy áll is a dolog, hacsak Keats nem hisz „az intelligens tervezés” elméletében, a természet nem tekinthető „a világ legtapasztaltabb problémamegoldójának”. Az evolúció a természetben véletlen eseményekből, s nem tudatos döntések-ből nő ki.

Keatsszel néha elszalad a ló. Például amikor azt mondja, hogy a penészgombák „széterített döntési eljárása [...] új demokráciamodellt kínálhat”. Ugyanakkor kihagy néhány igencsak látványos ziccert. Szembe lehetett volna állítani Fuller dugába dőlt tervét, hogy a második világháború után az amerikai családoknak tömegtermeléssel állítson elő házakat, azzal az üzleti sikerrel, amelyet a sorozatban épített kertvárosi házak arattak – súlyos környezeti károkat okozva – a Levittownokban, például New York

államban. Viszont egyenlő mértékkel méri Fuller sikereit és kudarcait, ami lehetővé teszi, hogy mindnek levonja a tanulságát. Könyve úgy is olvasható, mint a jövőtervezés módozatait vizsgáló gondolatkísérlet.

Manapság közhely, hogy technológiai ökoszisztémákban kell gondolkodni, akár konkrét termékekről –

okostelefonunkról és a hozzá tartozó számtalan apróról –, akár egy-egy régióról – például Dél-Kaliforniáról – legyen szó. Ezekben az ökoszisztémákban ismerős figurák mozognak: mérnökök, tervezők, szabadalmi jogászok stb. Nyilván senki sem vágyik olyan ökoszisztémára, amelyet túl sok önreklámozó, nagyhangú autodidakta

népesít be. Ám egy egészséges innovációs rendszernek egészen biztosan szüksége van legalább néhány Buckminster Fullerre, akiknek a jövő új vízióit megfogalmazó szavára odasereglenek az ambiciózus, átfogó szemléletű tervezők.

W. PATRICK MCCRAY
Wessely Anna fordítása